

REZULTATELE ULTIMELOR SĂPĂTURI ARHEOLOGICE PRIVIND PALEOLITICUL DIN NORDUL BANATULUI

FLOREA MOGOŞANU și ION STRATAN

Colaborarea dintre Institutul de arheologie al Academiei R.S. România și Muzeul din Lugoj continuă să fie rodnică și plină de realizări în ceea ce privește cunoașterea paleoliticului din Banat.

Pe linia acestei colaborări, în toamna anului 1967, au fost reluate săpăturile arheologice de la Românești-Dumbrăvița și Coșava, prilej pentru descoperirea unor noi și importante dovezi paleolitice.

La Românești-Dumbrăvița au fost deschise noi secțiuni în continuarea celor care au dus la descoperirea așezării paleolitice de pe această terasă¹ și au fost executate mai multe sondaje în marginea de nord-est a terasei, la circa 80 de m distanță. Ca de obicei, secțiunile au fost adințiate pînă la circa 1,50 m, stratigrafia depunerilor geologice pînă la această adințime prezentindu-se astfel: 1. stratul vegetal cenușiu-gălbui (arabil) gros de circa 0,20 m; 2. stratul gălbui-albicios (purverulent-w3) cu pigmenți de feromangan mai ales la mijlocul depunerilor, gros de circa 0,15 m; 3. stratul intermedian roșcat cu pete brune și gălbui, zonă de contact între stratul superior și cel inferior, gros de 0,10—0,15 m; 4. stratul brun-roșcat (se desface în bucăți poligonale) cu concrețiuni de feromangan mai ales la bază unde acestea formază o pinză compactă în amestec cu pietricele rulate, gros de circa 0,22 m; 5. stratul roșcat-gălbui lutos (se desface în felii) cu infiltrări fine cenușii-albăstrui.

Pentru a ușura înțelegerea noilor descoperiri, mai ales în ceea ce privește poziția lor stratigrafică, socotim necesar să amintim stratigrafia dovezilor paleolitice scoase la lumină în anii trecuți.

¹ Florea Mogoșanu și Ion Stratian. *Noi descoperiri paleolitice în Banat*, în „SCIV”, 17, 1966, 2.

La baza stratului cenușiu-gălbui și în partea superioară a celui gălbui-albicios au fost scoase la iveală foarte multe așchii de toate mărimele. Printre sutele de așchii, multe din ele atipice, au fost descoperite și unele piese tipice caracteristice în general epipaleoliticului (gratoare mici rotunde și unguiforme, virfuri, unele din ele de tip La Gravette etc.), dar și unele specifice tradiționalului aurignacian bănățean (gratoare înalte, carenate și nucleiforme etc.).

Urmează un steril de circa 0,10 m (o bună parte din stratul gălbui-albicios) după care, izolat, la limita de contact dintre acest strat și cel subiacent, au fost descoperite cîteva aglomerări (mici ateliere) de așchii mari de silex, majoritatea atipice. Prelucrarea acestor așchii pare destul de primitivă, anumiti bulgări ciopliti la un capăt pe o parte sau pe amindouă amintesc de cele mai primitive unelte ale omului (choppers, chopping-tools).

După un steril de circa 0,15 m, către mijlocul depunerilor brun-roșcate a fost descoperit în primele campanii de săpături (1960—1962) un strat de cultură interesant care, prin tehnica și forma uneltelelor, se deosebește aproape total de celelalte straturi de cultură descoperite aici. Predomină în acest strat uneltele trunchiate (lame și virfuri trunchiate, diferite burine luate pe trunchiere etc.) și lame cu un capăt ușor arcuit și retușat. Suprafața ocupată de acest strat este relativ redusă, circa 16 m², acoperind parțial șanțurile 2 și 3 și în întregime caseta A.

Sub acest strat, după un steril aproape imperceptibil, de numai cîțiva cm — fapt constatat abia cu prilejul ultimelor săpături prin urmărirea stratigrafiei orizontale — a fost descoperit cel mai bogat strat de cultură de la Românești-Dumbrăvița, împărțit în două niveli (2a și 2b).

Inventarul de unelte (gratoare carenate, nuleiforme, pe lame lungi, lame cu retuze aurignaciene, lame cu scobituri retușate, burine de unghi sau mediane etc.) caracterizează în mod clar aurignacianul mijlociu din această parte a Europei; nici un tip de unealtă nu pune la indoială această apartenență culturală.

Srins legat de aceasta au fost descoperite, pe o suprafață restrinsă, mai multe piese de silex alcătuind — aşa cum am menționat mai sus — un nivel de cultură aparte, situat între 0,90—0,98 m adâncime. Este vorba de descoperirea aceluia răzuitor macrolitic³ împreună cu cîteva lame și gratoare voluminoase socotite pînă în anul 1967 ca cele mai vechi dovezi de locuire paleolitice din partea de nord-vest a Banatului.

Săpăturile din 1967 aveau să infirme însă acest lucru deoarece prin deschiderea noilor secțiuni orientate către interiorul terasei a fost descoperit un nou strat de cultură situat la cca 1 m adâncime, la limita de contact dintre depunerile brun-roșcate și cele inferioare roscat-gălbui. Ceea ce atrage atenția în mod deosebit este faptul că în afara unei singure piese atipice de silex, toate celelalte au fost făcute numai din cuartit, materie primă culeasă fără indoială din prundul văii învecinată a Begăi sub forma unor pietre de riu (galete). Cuartitul prezintă multe impurități din pricina căror culoarea sa, obișnuit albă, prezintă pigmentă (inclusiuni) vineții-roșcați, aceasta probabil din pricina depunerilor în care au zăcut, bogate în concrețiuni feromanganice și mai ales, aşa cum ne-o dovedește culoarea, bogate în oxizi și hidroxizi ferici⁴. În ceea ce privește forma și tehnica celor 42 de piese descoperite, trebuie să menționăm din capul locului că predominantă caracterele musteroide, în ciuda unor vădite eforturi de realizare a unor piese potrivit stadiului de dezvoltare la care se găsea comunitatea respectivă.

Această situație se datoră — după părerea noastră — în primul rînd materiei prime (cuartit), care se pretează foarte greu la o prelucrare îngrijită evoluată și, în al doilea rînd, faptului că individii respectivi, trăind în afara evoluției normale a paleoliticului superior din Banat, nu își insușiseră încă în chip suficient o tehnică avansată și continuau să folosească una tradițională, relativ rudimentară. Inventarul uneltelelor tipice cuprinde 3 virfuri musteroide și 3 racloare, piese care amintesc de materia-

nul cuartitic al peșterilor Carpaților noștri. Alături de aceste unelte primitive au fost descoperite și cîteva care aparțin paleoliticului superior; prezența lor înălță orice fel de indoială asupra datării acestui strat, care și-a — datorită poziției sale stratigrafice — nu putea fi atribuit decît acestei perioade. Este vorba de descoperirea unui nucleu prismatic și două gratoare. Nucleul este tipic paleoliticului superior, prezintind de jur împrejur negativele unor aşchii lamelare desprinse cu multă atenție. Unul din capetele acestui nucleu păstrează cortexul, iar celălalt a fost pregătit prin detasarea crucei bulgărelui pentru a fi folosit ca plan de lovire. Gratoarele au fost făurite pe aşchii care au un capăt retușat. Retuzele sunt destul de regulate, abrupte, caracteristice gratoarelor din paleoliticul superior. Unul din exemplare are partea activă convexă larg deschisă, iar celălalt oare dreaptă și puțin înălțată.

În urma sondajelor executate în afara aşzárii paleolitice propriu-zise de la Românești-Dumbrăvița, în marginea de nord-est a terasei, au fost descoperite mai multe ateliere de prelucrare a silexului din care au fost recoltate sute și chiar mii de aşchii și spărturi de cremene, dar și suficiente piese tipice, unele din ele foarte interesante.

Intr-un sondaj de 6 m², au fost găsite, între 0,45 și 0,55 m adâncime, în depunere intermedieră roșcată cu pete brune și gălbui-albicioase, cîteva piese din cuartit. Inventarul numără doar 7 exemplare dintre care numai două tipice, lucrate dintr-un cuartit alb, curat, translucid, lipsit de impurități. Tipologic aceste două piese reprezintă, în chip strălucitor, forme ce aparțin — cu toată poziția lor stratigrafică tirzie — unui musterian timpuriu. Este vorba în primul rînd de un virf musterian voluminos, cu plan de lovire drept și larg acoperit de cortex și cu un bulb de percuție proeminent. Piesa se înscrie într-o formă aproape triunghiulară, avind doar o latură, cea dreaptă, care strică cadrul triunghiului din pricina unei prelungiri. În afara unor aşchieri mărunte marginale, virful nu prezintă pe nici una din fețe urme de retuze, el fiind folosit ca atare în formă în care a fost desprins din nucleu. A doua piesă reprezintă un racler lucrat pe o aşchie cu un plan de lovire de asemenea foarte larg, acoperit de cortex și cu bulbul de percuție proeminent.

³ Flores Mogoșanu, *Desăvărsirile paleolitice ale Muzeului din Lugoj*, în „Revista Muzeelor”, 6, 1967, p. 553—559.
⁴ Victor Papu, „Petrografia rocilor sedimentare”, Ed. științifică, București, 1960, p. 352.

⁵ C. S. Nicolăescu-Plopșor și colaboratorii, *Santierul arheologic Basarab de Fier*, în „Materiale”, III, 1957, p. 29—40; C. S. Nicolăescu-Plopșor și colaboratorii, *Santierul arheologic Nandru*, în „Materiale”, III, 1957, p. 29—40; C. S. Nicolăescu-Plopșor și colaboratorii, *Santierul arheologic Ohaba-Ponor* în „Materiale”, III, 1957, p. 41—49.

Fig. 1. Românești-Dumbrăvăta. 1 - 3, grăoare; 4 - 6, lame retușate (stratul V - superior); 7 - 9, grăoare (stratul IV-astăzi).

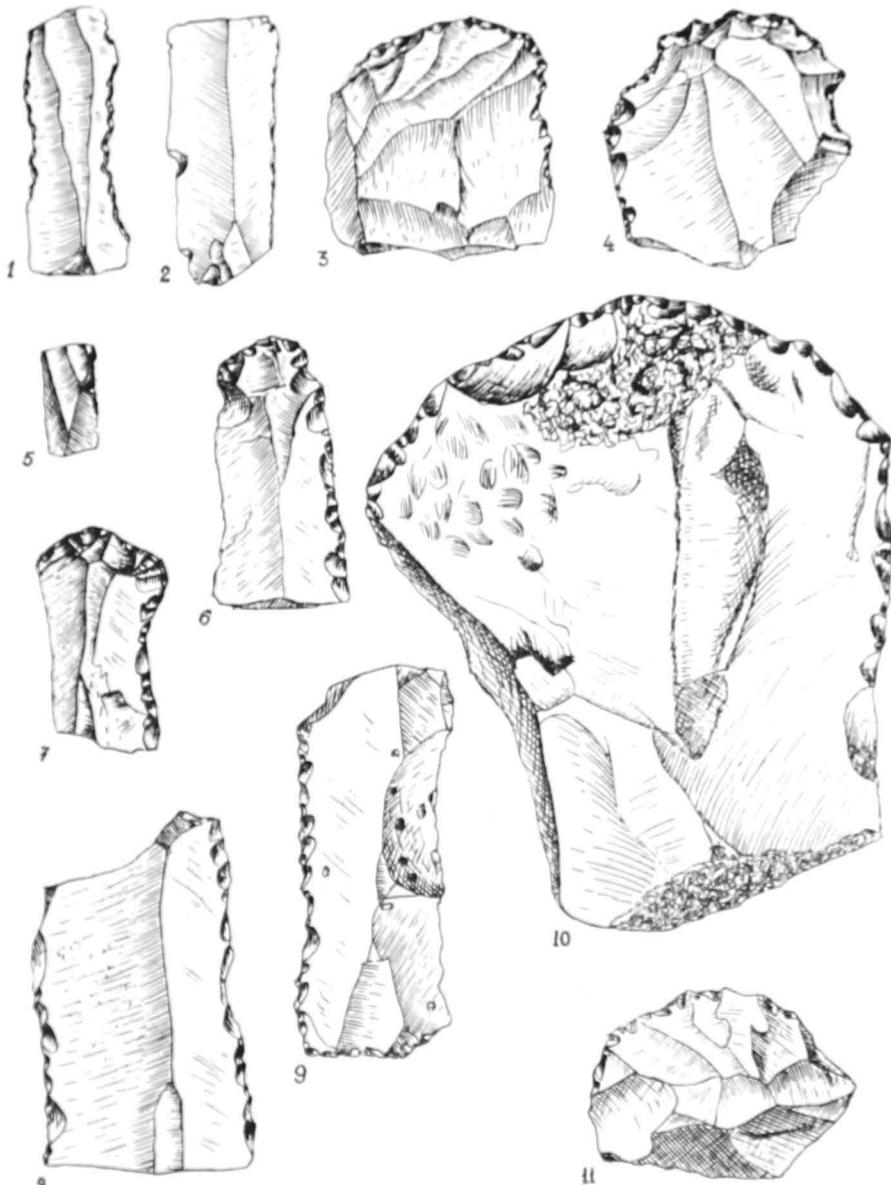

Fig. 2. Româniști-Dumbrăvița, 1-2, lame retuse; 3, 4, gratoare înalte (stratul II-b); Cojava II, 5, lama microlitică; 6, gratoare pe lama (stratul III-superior); 7, gratoare pe lama; 8, 9, lame mari retuse (stratul II-b); 10, 11, gratoare (stratul II-a).

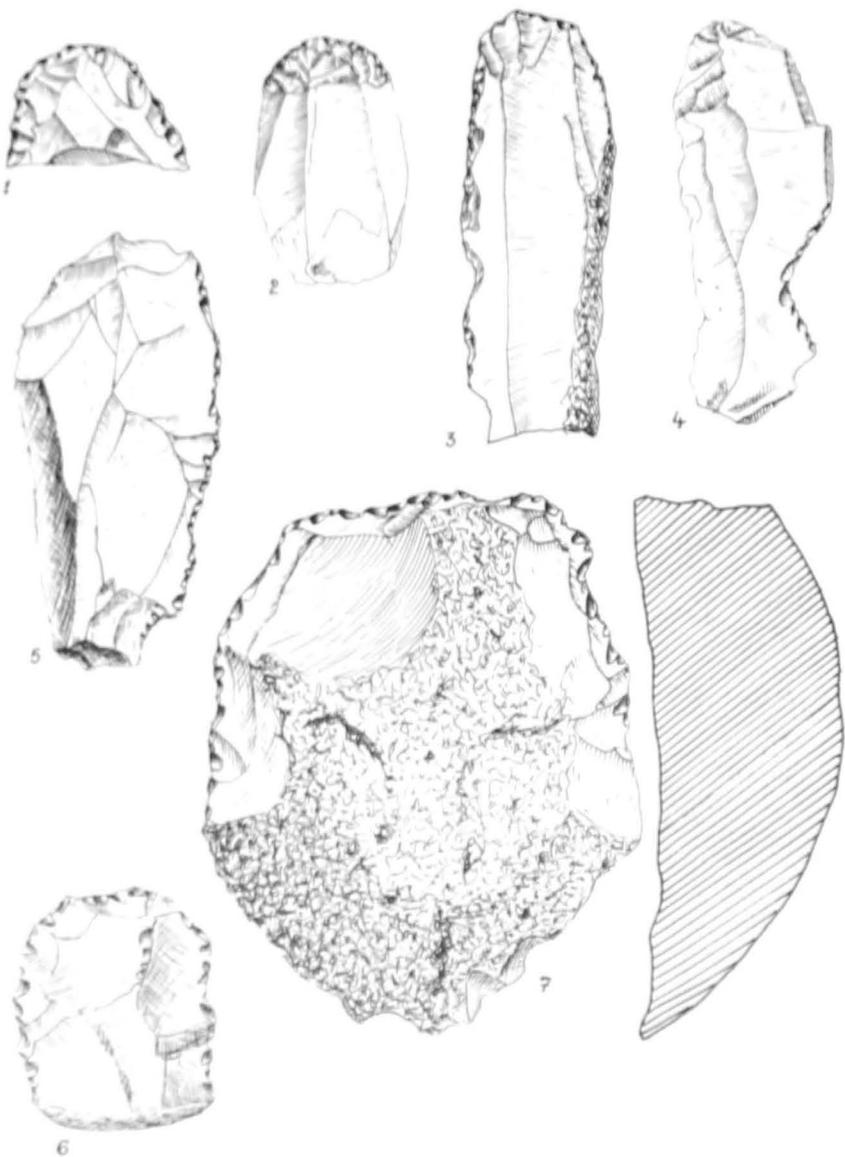

Fig. 3. Cetățuia II. 1, 2, grătunare (stratul II-a); 3-5, lame retuse; 6, 7, grătunare pe aghii (stratul I-inferior).

Una din laturi, cea stingă, a fost retușată pe partea ventrală prin retușe în trepte tipice musterianului.

Dintr-un alt sondaj a fost scos la iveauă un mic atelier cu foarte multe aşchii și lame mărunte, iar ca material tipic mai multe lame de tip Dufour. Atelierul a fost descoperit între adâncimile de 0,30—0,45 m, adică în partea inferioară a depunerilor gălbui-albicioase. Pe baza observațiilor de teren, am atribuit aceste depuneri fine, ecliene — păstrând toate rezervele — ultimului stadiu Wurmian și anume perioadei de virf a acestei oscilații climatice, deoarece am socotit că numai într-o asemenea perioadă putea fi acumulată și fixată în această parte a jării pătura subțire de loess a ultimului stadiu. Avind în vedere numărul mare de lame și lipsa aproape totală a altor unelte, acest mic atelier pare să fi fost „specializat” în făurierea lamelor, singurele elemente tipice, luate aici cu grijă cuvenită. Au fost scoase la iveauă 25 de lame, din care 13 Dufour; un număr destul de mare dacă ținem seama de suprafața ocupată de acest atelier și de numărul total al pieselor descoperite. Spre deosebire de cele scoase la iveauă la Tincova³, lamele de la Românești-Dumbrăvița sunt puțin mai mici și s-ar putea spune chiar mai tipice, adică mai aproape de tipul așa-zis Dufour. Înregi sau fragmentare, nu depășesc 3 cm lungime, unele din ele au profilul longitudinal arcuit și majoritatea sunt retușate pe ambele laturi, pe una direct (retușe dorso-ventrale) și pe cealaltă invers (retușe ventro-dorsale).

În sfîrșit, celelalte sondaje efectuate spre botul terasei au scos la lumină mai multe ateliere cu un material de silex grosier, în care abundă aşchii și spărturile atipice, majoritatea acoperite de cortex, între care au fost identificate și cîteva piese tipice luate și accesă destul de neîngrijit, rudimentar. Este interesant de menționat că aceste ateliere se leagă atât prin poziția lor stratigrafică, cit și prin tehnica prelucrării silexului, de miciile ateliere izolate descoperite în centrul așezării⁴. Aceleși aşchii de mari dimensiuni și aceiași bulgări ciopliti la întimplare la un capăt au fost scoși la iveauă din ambele puncte. Dintre uneltele de silex descoperite aici menționăm gratoarele luate pe aşchii masive acoperite pe partea dorsală de cortex precum și lamele și aşchii retușate sumar și folosite la răzuitoare. Întîlnim în aceste ateliere același fenomen ca în

marele atelier de la Lapoș⁵ unde constatăm aceeași lipsă de grijă în făurierea uneltelor, punindu-se accentul pe valoarea lor funcțională urgentă și nu pe realizarea unor forme îngrijite.

Tot în toamna anului 1967 au fost reluate — după o întrerupere de 2 ani — și săpăturile de la Coșava. Ca și la Românești-Dumbrăvița, au fost executate mai multe sondaje cu scopul de a delimita întinsă dar sporadică așezare paleolitică de aici. Săpăturile au început, ca de obicei, pe culmea dealului (Coșava I), locul unde au fost depistate primele dovezi paleolitice, printr-o secțiune de 13 m² adâncită pînă la 1,20 m. Straturile geologice din acest punct sunt mult mai subțiri deoarece locul fiind complet descoperit, cu o vegetație foarte săracă, a fost supus în permanență acțiunii vîntului și apelor de șiroire, astfel că echilibrul dintre depunere și eroziune a fost în favoarea ultimului lui proces. De fapt și în ceea ce privește materialul arheologic trebuie să menționăm același fenomen în sensul că o bună parte din piesele de silex au fost antrenate de apele de șiroire, și depuse în stratele geologice respective, pe pantele domoale ale dealului unde acestea apar de obicei într-un număr mult mai mare. Amintim că acest deal, situat în marginile de nord-est a satului Coșava, are o suprafață ondulată dominată de cele două înălțimi (Cuca Mare și Cuca Mică), cu pante uneori abrupte, alteori domoale; parțial însă se prezintă sub forma unor suprafețe plane (platforme), ușor inclinate, accesibile unor așezări paleolitice. Pe un asemenea loc au fost efectuate cîteva sondaje urmate mai apoi de cîteva secțiuni mai largi care au dus la descoperirea unui nou punct al așezării paleolitice de aici pe care l-am numit Coșava II. Depunerile geologice de pe această parte a dealului sunt mult mai consistente, în comparație cu cele de pe culme, ele deosebindu-se atât în ceea ce privește textura cit și configurația lor.

1. La suprafață o pătură subțire de humus vegetal care acoperă un strat cenușiu-gălbui nisipos; 2. un strat galben-albicios, tot nisipos cu pete rare de feromangan (acest strat pătrunde în cel inferior sub forma unor pene, rezultatul probabil al unor fenomene crigenetice petrecute în W3); 3. un strat roșcat cu pete brune și cu multe concrețiuni feromanganice mai ales către bază unde apar și multe pietre rulate; 4. după o zonă intermedie urmăză un strat roșu aprins cu infiltrări fine cenușiu-albăstrui;

³ Florea Mogosanu, Prezența lamelor Dufour în așezările acopaleolitice din Banat, în „SCIV”, 18, 1967, 1.

⁴ Florea Mogosanu și Ion Stratan, op. cit., p. 340.

⁵ Florea Mogosanu, Santișul de la Lapoș, în „Materiale“ VIII, p. 5—12.

5. la bază un strat constituit dintr-un nisip extrem de fin de culoare gălbuiu. O caracteristică generală a întregului profil o constituie faptul că toate depunerile — indiferent de vîrstă și culoare — au o structură fină, nisipoasă și numai concrețiunile de feromangan întârsc (sedimentează) unele porțiuni.

Materialul arheologic descoperit în anul 1967 confirmă în mare măsură stratigrafia stabilită în anii trecuți cu singura deosebire că într-o parte din secțiuni din punctul Coșava II au fost descoperite cîteva lame tipice retușate oblic obținute dintr-o rocă deosebită de cea care a constituit materia primă pentru săfurarea unclelor din celelalte strate. Aceste lame, care alcătuiesc un nou strat de cultură, au fost descoperite între 0,45—0,55 m, în partea superioară a depunerilor roșcate cu pete brune. În rest, au fost scoase la iveală mai multe piese tipice aparținând stratului inferior care fac încă o dată dovadă asupra prezenței aurignacianului tipic la Coșava și în sfîrșit, pentru straturile II și III (superior) au fost descoperite de asemenea cîteva piese specifice etapelor de dezvoltare ale paleoliticului superior bârlăcean. De menționat, că în stratul superior au apărut cîteva lamele Dufour și gratoare microlitice alături de un gratoar carenat lucrat cu multă atenție.

Din noianul acestor descoperiri arheologice socotim necesar să reținem pe cele care reprezintă elementele noi în cunoașterea paleoliticului bârlăcean.

Ne vom opri în primul rînd asupra celor două straturi de cultură ale căror unele au fost săfurite numai din cîrtiț.

Încă din 1968, cu prilejul săpăturilor de la Tincova, ne-a atras atenția descoperirea mai multor piese din cîrtiț scoase la iveală dintr-un sondaj restrîns executat la circa 200 m de așezarea paleolică propriezisă. La această descoperire s-au adăugat în anul 1967 cele două straturi cîrtițice de la Românești-Dumbrăvița fiind astfel obligați să admitem, în această parte a Banatului, existența mai multor etape de dezvoltare a unei culturi cîrtițice aparținând paleoliticului superior*, cu un inventar sărac și — cu unele excepții — rudimentar, izolată — atât în timp cât și în spațiu — de descoperirile paleolitice în care materia primă a constituit-o silexul.

* Flores Magnum, *Paleolithicul superior cîrtițic din Banat*, în „SCIV”, 19, 1968, 2, p. 308.

Este lesne de înțeles că dacă aceste cîrtițe ar fi fost descoperite într-o regiune lipsită complet de binecunoscutele culturi ale paleoliticului superior, problema ar fi fost puțin mai simplă; ar fi trebuit să admitem că sintem într-o regiune izolată în care au persistat sau evoluat foarte lent culturi paleolitice străvechi. Dar lucrurile se complică foarte mult dacă ținem seama că ne găsim într-o zonă în care au fost descoperite mai multe așezări paleolitice, cu inventare de unele de silex foarte bogate și foarte variate. În cazul acesta trebuie să admitem că paleoliticul superior din Banat a cunoscut două linii de dezvoltare, una cu un potențial evolutiv mai puternic și alta care a evoluat lent, independent, răminind pînă în sfîrșit la un stadiu destul de primitiv. Dacă pentru culturile paleolitice cu unele de silex am reușit să stabilim că ele, fiind poziția geografică a Banatului, au intrat în circuitul evolutiv al culturilor paleoliticului din centrul Europei, pentru „industria” cîrtițică socotim că ar putea să reprezinte supravîtuirea culturilor musteriene adăpostite în peșterile Carpaților Meridionali în care, de asemenea, cîrtițul a ocupat un loc foarte important.

O altă problemă ne-a fost pusă de acel mic atelier cu lamele Dufour. Prezența acestui atelier explică în mare măsură existența sporadică a lamelor Dufour în stratele superioare tirzii de la Românești-Dumbrăvița și Coșava. Dar lucru cel mai important rezultă din faptul că pînă în stadiul actual al cercetărilor nu cunoaștem nicăieri în Europa un asemenea atelier, o asemenea concentrare de lame Dufour, care să aparțină unei perioade așa de tirzii. Sintem acum într-o vreme în care gravettianul cu lamele și vîrfurile sale mult mai eficace decît cele tip Dufour, domină întreg spațiul central european, înlocuind și probabil asiilind în mare măsură culturile mai vechi aurignaciene. Trebuie aşadar să constatăm în Banat supravîtuirea în forme de multe ori identice pînă în pragul holocenului a unor culturi aurignaciene a căror existență este atestată mult mai timpuriu în centrul Europei.

În sfîrșit descoperirea acelor ateliere, într-un număr atât de mare, atestă în această vreme o activitate intensă de exploatare a silexului, necesitată, probabil, de cerințele din ce în ce mai mari de unele de silex, unele care — aşa cum am arătat mai sus — trebuiau să fie simple dar eficiente, cu o valoare funcțională ridicată, aceasta în ciuda unor forme uneori destul de rudimentare.